

Alexandru Philippide la „Viața Românească”

Antonio PATRAȘ

Key words: *vitalism, anthropological linguistics, phonetic principle, thorough criticism, conservative attitude*

Deși, acum un veac, trecea drept cel mai vestit filolog român, bucurându-se de faima cărturarului care le știe pe toate, Alexandru Philippide (1859-1933) nu a avut șansa unei posterități dispuse să-i recunoască dacă nu „geniul” (vocabula, este drept, s-a uzat!), atunci măcar meritele admirabilelor sale fapte de condei și de întemeietor de școală. Motivele sunt diverse, și privesc prea puțin conținutul propriu-zis al lucrărilor științifice semnate de savantul ieșean. De vină pare să fi fost, mai întâi, omul: incomod, rămas în amintirea multora ca un ins taciturn, orgolios peste măsură, imprevizibil în reacții, rece ca gheața (când nu devenea agresiv) la orice contact nedorit cu semenii; temut și respectat chiar de adversari, iubit și înțeles doar de câțiva discipoli.

Desigur, nu pentru cei mulți a scris Philippide. Dovadă că, în ciuda comportamentului sfidător față de vulg (în acord cu preceptul horatian), Profesorul izbutea totuși să scape de neagra umoare într-un mediu familiar, în preajma cunoscuților sau în sala de curs, singurul loc unde își permitea luxul de a fi sincer și de a-și duce gândurile până la capăt fără a se simți stingherit de cine știe ce prezențe inoportune. Era, în fond, melancolic. Iar atmosfera sobră din universitate îi convenea de minune, ca să nu mai vorbim de venerația cu care-l primea, invariabil, auditoriul. Autoritar, afișa mereu o atitudine severă ce descuraja tentativele de încălcare a protocolului impus de el însuși cu strictețe atât în obișnuitele raporturi sociale, cât și în familie (fiul lingvistului ne-a lăsat mărturie prețioasă despre educația în spirit spartan primită acasă, cu program strict și lecții de elină pe versurile lui Homer).

Magistrul nu admitea să fie contrazis. Manifesta, în consecință, un dezinteres complet față de opiniile celorlalți, pe care le combătea totuși cu prea mult aplomb, când erau în joc lucruri grave, ca să punem asemenea reacții doar pe seama unei predispoziții de moment sau a unui comportament strategic, menit să-l facă invulnerabil și să-i panseze orgoliul. Școlit în Germania, unde va fi prins gust pentru disciplină și studiu temeinic, Philippide își modelase caracterul după exemplul auster al stoicilor – ceea ce explică importanța majoră pe care el o acordă, în scris și în viață deopotrivă, valorilor etice, singurele în măsură să conducă mintea pe calea dreaptă. Avea un adevărat cult pentru sinceritate, elogiată în repetate rânduri ca o virtute aristocratică, semn de elevație spirituală și de independență. Astfel, încredințat fiind că adevărul trebuie să iasă la lumină cu orice preț, Profesorul

„Philologica Jassyensia”, Anul V, Nr. 1 (9), 2009, p. 79–88

mergea cu sinceritatea adesea peste limitele admise, într-un mod lipsit de menajamente, care i-a creat destule necazuri și un renume nu tocmai bun în societate (unde ipocrizia elegantă, minciuna cu stil sunt ținute la mare preț).

Neîncrezător în virtuțile maieutice ale dialogului, Philippide nutrea convingerea că schimbul de idei, conversația intelectuală (soi de pălăvrăgeală mai cu pretenții) te poate deruta, strecurându-ți parșiv, în suflet și în minte, nenorocitul microb al îndoielii și al neîncrederii în forțele proprii. Iar îndoiala duce la tot felul de relativizări bizare, la scepticism, atitudine exhibită de către literați ca un nobil stigmat, dar inacceptabilă, sinucigașă la un savant pursânge.

Așa se explică distincția tranșantă pe care o formulează cu diverse ocazii Philippide între știință (operă a spiritelor virile, atinse de patima cunoașterii) și literatură, poezie în special (îndeletnicire întru totul neserioasă, captând devotamentul facil al făpturilor cu suflet sensibil și minte puțină). Și înverșunarea cărturarului este cu atât mai grozavă cu cât, în junete, s-a lăsat el însuși vrăjit de glasul seducător al muzelor, spre a constata mai apoi cu tristețe că aceleiași ispite i-a dat curs, căzându-i victimă, unicul său fiu (rafinatul poet i-a moștenit, pe lângă ilustrul nume, doar temperamentul – nu și ambiția de savant). Or, știința cere devotament absolut și o voință de fier, capabilă să țină în frâu dezordonatele porniri ale eului – de unde și necesitatea ca discipolii autentici să fie selectați cu grijă, printr-o pedagogie aspră, de la cea mai fragedă vârstă.

Studiul temeinic, disciplinat, te scapă complet de iluzii, obnubilându-ți curiozitatea față de oameni, ființe îndeobște josnice sau, oricum, superficiale, chiar și atunci când sunt de bună credință (de la Iorgu Iordan aflăm că Profesorul suferea de „mizantropie și scepticism” (Iordan 1969: 26) – boli grele, este drept, dar nu incurabile!). Numai consecvența cu sine și entuziasmul lucid, creator de idei, consacră pe adevăratul exemplar de elită care este savantul.

Din păcate, „cum e țara așa și savantul” (Philippide 1907a: 237), afirmă cu amărăciune Philippide, după ce constată nivelul precar, de jalnică improvizatie, al așa-numitelor „instituții științifice” din societatea noastră. Dezastruoasa stare a națiunii s-ar datora în mare parte nefastei influențe franceze (crede filologul ieșean, dimpreună cu o întreagă generație de intelectuali ieșită din mantaua Junimii). Remediu: un strop de sânge prusac în gena morală a neamului, moleșită de invazia mofturilor pariziene.

Cum nu-i plăcea să fie simplu spectator, magistrul își propusese să transforme universitatea într-o instituție serioasă, după modelul școlii germane, pentru care nu găsește decât cuvinte de laudă. Ca atare, în amfiteatrul unde obișnuia să officieze, studenții învățau să urmeze obstinat lucrarea dreaptă a spiritului ce se cuvine ferit cu orice preț de compromisiunile murdare, de vulgarul frecuș cu societatea. Philippide lansa, *ex cathedra*, îndemnuri de felul acesta:

Decât, ce folos să umbli prin această lume cu călușul în gură de frica unor oameni tot așa de slabi ca și tine? Nu-i de ajuns că ne temem la tot pasul de fulgerele cerului să nu ne trăsnească, de ape să nu ne înece, de focuri să nu ne ardă, de boli să nu ne omoare? Macar atîta mîngîiere să avem și noi, că un gînd care ne-a venit, avere de D-zău nouă dată și de noi nedespărțită, să-l arătăm curat și altora, nepătat de lingușire și de minciună (Philippide 1984).

Nu este un neadevăr să spunem că intransigența morală a profesorului de la Iași, care vedea în știință o șansă de „perfecționare a omului” (Philippide 1907c: 427), ar fi trebuit să-i aducă un prestigiu mult mai durabil decât acela de corifeu provincial și extravagant, cu pretenții nejustificate – imagine defavorabilă, colportată în mediul academic ani la rând, din motive precumpănitor ideologice. Câte o piatră pe mormântul lui Philippide a pus fiecare, prieten sau dușman (pe timpul vieții numai Sextil Pușcariu fiindu-i un adversar pe măsură), ca să nu amintim și de urmașii nevrednici ce au contribuit la gestionarea frauduloasă a trecutului cultural. Desigur, pretextul marginalizării lui Philippide s-a găsit chiar în opera sa, consultată azi mai mult ca obiect de muzeu, și pe care numai câțiva lingviști au avut curajul să o aprecieze drept remarcabilă. Apoi (fapt semnificativ!), monumentală lucrare *Originea românilor* n-a fost încă reeditată, ipoteza genezei sud-dunărene a poporului nostru stârnind de-a lungul vremii indignarea naționaliștilor ignari de toate speciile posibile, cum și dezaprobarea radicală, fără pic de nuanță, a filologilor incapabili să treacă peste idiosincraziile proprii sau peste inevitabilele prejudecăți etniciste. Știința nu se face însă cu sentimente. Nici măcar patriotice. Or, în afara celor câțiva lingviști (majoritatea ieșeni) care, în cunoștință de cauză, se revendică de la opera lui Philippide, s-ar cuveni poate, măcar în ceasul al doisprezecelea, să se pronunțe și specialiștii de la Academie sau de la celelalte centre universitare din țară, cu opinii neîntunecate nici de afect, nici de ignoranță.

Până atunci, cred că de o mai largă receptare s-ar bucura personalitatea și opera filologului ieșean dacă un editor isteț, uitând pentru o clipă gândul câștigului imediat, ar aduna într-o carte paginile sale de publicistică, extraordinar de savuroase stilistic și scrise cu un nerv polemic rar întâlnit.

Prea independent în toate spre a accepta servitutea vreunei doctrine, Philippide a fost un gazetar de elită, cu idei și verb pe măsură, numărându-se printre cei mai lucizi critici ai epocii sale și ai „răului românesc” în genere (asta explică în parte, am spus-o deja, tristețea destinului său postum). Individualist ireductibil, în ciuda influențelor diverse care i-au modelat personalitatea, profesorul de la Iași se plasează pe o poziție singulară în epocă, undeva la interferența – dar și deasupra – curentelor ce-și disputau pe atunci întâietatea. Așa se explică aparența de mixtură foarte originală a gândirii lui Philippide, care împacă tot soiul de nuanțe doctrinare, în mod normal ireconciliabile. Astfel, peste o doză masivă de junimism se adaugă, în straturi amestecate, puțin umanitarism de culoare socialistă, puțin naționalism cu iz sămănătoristo-poporanist, așadar conservatorism, liberalism, socialism, totul aseasonat din belșug cu numeroase ingrediente de sursă germană. Și totuși, dincolo de contradicțiile menționate, impresia globală rămâne aceea de unitate și consecvență, fapt ce conferă scrisului savantului ieșean o indiscutabilă autoritate – nu doar științifică, ci și morală.

Spre exemplu, când face analiza etnotipului românesc, Philippide nu devine deloc pătimaș, după cum se obișnuiește. El evită, salubru, speculația de tip rasial-metafizic, cu inevitabilul jargon naționalist-oracular. Maladia este localizată, în spiritul observațiilor lui D. Drăghicescu, probabil cunoscute¹, cu precădere la nivel social, în prezentul decăzut, cinic, și nu în fibra noastră ancestrală, în mentalitatea și

¹ *Din psihologia poporului român* apare în 1907.

năravurile caracteristice unui popor (au spus-o mulți alții) cu vocația supraviețuirii în sânge, sănătos, sceptic, deștept și cuminte. Pentru asemenea venerabilă ginte, învățată să trăiască de milenii în pace cu natura și bunul Dumnezeu, așa-numitele „binefaceri” ale civilizației moderne se dovedesc de-a dreptul neavenite, simple „forme goale” manevrate în propriul interes de câțiva oligarhi cu simț practic și adoptate apoi cu entuziasm de burtăverzime. Numai țăranul, talpa țării, continuă să-și păstreze nealterat fondul sufletesc genuin, departe de zgomotul lumii dezlănțuite și de mizeria ce colcăie la oraș (mediu fetid, unde Occidentul își aruncă gunoaietele).

Când critică societatea românească modernă (creație a burgheziei), Philippide se situează, clar, de partea conservatorilor, urmând îndeaproape atitudinea și verbul lui Maiorescu, la care adaugă, în maniera-i caracteristică, un plus de culoare:

Adunări legislative, presă liberă și independentă, universități, academii, curți care de care mai înalte, întruniri electorale, credite, bănci, whig și tory, socialiști, radicali, mode, apoi o droaie de funcționari publici... Cine vrea, să vină! Și cine a venit? Advocații s-au improvizat filologi, paiații geometri, și în mijlocul acestei holote („gloate”) conducătorii, oameni patrioți și vrednici s-au pierdut, precum s-ar perde o picătură de miere într-o mare de amărăciune. Și s-a făcut atunci deasupra românilor uimiți un nor de forme goale și hipocrite, care-i împedecă și pînă astăzi de a-și da socoteală în ce stare adevărată se găsește. (Philippide 1893: 291).

Ca orice moldovean cultivat, Philippide ține să-și exprime și el oroarea față de București, Capitala României moderne, în care vede izvorul tuturor relelor. Parlamentul îi face o impresie deplorabilă (adunătură de „ciocli mizerabili”). Nici Academia n-ar fi altceva decât o imitație pripită a instituțiilor de prestigiu din Occident, viciată de impostură și improvizatie. O formă goală, bineînțeles, sub paravanul căreia dospește ca o cocă moale și grasă dorința de grabnică procopsire, fără nici un strop de entuziasm pentru austerele mângâieri ale filozofiei:

Arată-mi un singur autoraș, care să nu fi scris o prostie cît de mare, și care să nu fi fost membru al Academiei Române, dacă nu chiar activ, dar măcar corespondent?... Și din cîte nu te înfrupți!... Primești plată pentru asistarea la ședințe (40 de lei de ședință, dacă ești din provincie, drumul gratis, la Academie, ceai și chifle, ceea ce te dispensează, dacă ești sobru, de unul din prînzuri, vreo 70 de ședințe pe an...; pe la părăzi te pun tot în frunte, mă rog, mandarin de prima clasă. (...) Și ia gîndește-te. Dacă cumva se întîmplă vreodată să fii deodată și profesor universitar, și membru al Academiei, și cu recompensă națională, și cu premii de la Academie, apoi nu-i mai bine să fii savant decît orice altceva în țara asta? (Philippide 1907c: 425).

La un moment dat (vezi articolul intitulat *Idealuri*, publicat în două numere din „Convorbiri literare”, 1892–1893), Philippide intră în disputa contra socialiștilor de la „Contemporanul” și combate pe Gherea, piaza rea a „olimpianului”, de pe poziția aceleiași estetici idealist-metafizice care scotea arta din orizontul determinărilor sociale și al dezideratului etic. Argumentele filologului ieșean nu sunt nici pe departe invulnerabile, vădind mai curînd o foarte mare abilitate sofistică, agrementată cu lecturi menite să intimideze. Concluzia – literatura este amorală și lipsită de utilitate socială, adresându-se unui public restrîns de cunoscători, capabili de emoții impersonale –, formulată în termeni mult prea tranșanți, rămîne, de asemenea, discutabilă. Merită semnalat însă aplombul polemic, cu adevărat

extraordinar, căruia îi datorăm câteva pagini antologice de pamflet social (vezi seria de articole cu titlul *Specialistul român*, publicate peste ani în „Viața românească”).

În ciuda coincidențelor doctrinare, apropierea de junimiști se dovedește (am văzut) întâmplătoare, fără consecințe de durată în gândirea filologului ieșean. Philippide opune prezentului decăzut inimoasa lucrare a înaintașilor, pe care-i elogiază în maniera lui Eminescu din *Epigonii*: Laurian, Papiu Ilarian, Cipariu, Asachi, Săulescu, Kogălniceanu, Pumnul erau „oameni, unii mai învățați, alții mai puțin învățați, unii mai inteligenți, alții mai puțin inteligenți, însă toți *voiau sincer să știe*, doreau să capete cunoștinți nu pentru a spărie pe alții, ci pentru hatrul cunoștințelor acelora înseș” (Philippide 1907b: 238–239). Atacul nu-l cruță nici pe Maiorescu, devenit, prin contrast, tipul intelectualului vanitos, cu succes în societate, agentul cosmopolit, implicat în politică, campionul formelor fără fond:

Învățatul de astăzi citește toate noutățile. Cipariu nu voia să știe de aceasta. Și pe vremea aceea era în vogă o lucrare (astăzi complect răsuflată și care chiar de la capul locului n-a avut mare valoare) a lui Max Müller, *Lectures on the science of language*. Și leader-ul formei goale [Maiorescu] îl acuza pe Cipariu că nu e în curent cu știința și că n-a citit pe Max Müller. *Habar n-am cine-i acela* – a răspuns Cipariu – și nici nu vreau să știu cine-i. Halal să-ți fie, Cipariu, D-zeu să-ți hodinească sufletul cu dreptii! Ai fost un om mare. (Philippide 1907a: 230–231).

E limpede, așadar, că Philippide a intrat în cercul de elecțiune al Junimii ca orice tânăr intelectual din epocă, dornic să cunoască așa-numita lume bună și să cultive relații profitabile cu oameni de seamă, dispuși să ofere ajutor talentelor în formare. Ulterior, după numirea sa la catedra universității din Iași, când își câștigă dreptul de a avea opinii personale, se delimitează de junimism, dar mai cu seamă de junimismul politic decât de conservatorismul estetic al doctrinei maioresciene (apropiată, de la bun început, prin afinități de gust și sensibilitate). Dealtfel, deși se înscrie în partidul liberal (în 1902, la îndemnul lui Stere), Philippide păstrează cu junimiștii, mai ales cu Maiorescu, relații amiabile, chiar prietenești. Politicul nu era decât o afacere ca oricare alta, pentru care Profesorul nu înțelegea să-și pună conștiința la mezat. Consecvența cu sine i se pare bunul cel mai de preț, dincolo de „idei” și nuanțe.

În spiritul aceleiași consecvențe etice judecă Philippide societatea burgheză, ca un conservator (ca și Ibrăileanu, mai mult prin temperament decât prin doctrină), într-un mod apropiat de vehemența discursului eminescian, dar din alt unghi decât cel politic, și anume după criteriile maximaliste ale moralei clasice, enunțate de Aristotel în *Etica nicomahică*. Aici ni se revelează de fapt, în toată splendoarea, temeiul moral pe care filologul ieșean și-a construit personalitatea:

Prietenia cea solidă face puterea unei nații și, cu toată părerea de rău, trebuie să fac în această privință iar aprecieri nefavorabile asupra pantalonarilor din firgurile românești. Căci despre țărani nu pot vorbi, pentru că nu-i cunosc. De când cunosc eu covrigari (ciocoi) în țara aceasta, precum funcționari, meseriași, învățători, institutori, profesori, avocați, medici, magistrați, deputați, miniștri etc., n-am constatat existența a doi prietini. [...] Prietinel, la noi, cumu-i întorci spatele, îți dă cu tifla. În casă-ți intră cu gând să te spioneze, să te înșele, să-ți împrumute bani, să te lingușească în vederea vreunui profit etc. Pe drum te oprește să-ți propună vreo afacere păgubitoare, căci este invidios și totdeauna crede că ai ceva mai mult decât dînsul. Din cauza aceasta,

lipsește complet spiritul de asociere și de încredere. Oricît de cinstită va fi vorba pe care vei spune-o, fiecare crede că e spusă cu vreun gând ascuns, de tragere pe sfoară... N-am auzit niciodată despre cei absenți o vorbă bună... Cînd te găsești, din întîmplare, în mijlocul unor asemenea apreciatori, de pildă în foyerul teatrului ori în cancelaria școlii, te apucă groaza, pentru că îndată ce vei întoarce spatele, toate gurele vor începe să latre (Philippide 1909: 26).

Indiferent de adevărul sau falsitatea ei, credința că valorile morale își găsesc expresia cea mai caracteristică la nivel social în cultul prieteniei înlătură pe deplin ipoteza mizantropiei lui Philippide, care a fost, iată, un veritabil aristocrat, iubitor de oameni și de toate frumusețile vieții. Cu gândul la acest sens al prieteniei va fi scris și Carmen-Gabriela Pamfil cartea domniei sale² (dedicată „colegilor mei”, *i.e.* cercetătorilor de la Institut), al cărei scop declarat este îndemnul la solidaritate adresat oamenilor de cultură în general și intelectualilor ieșeni în special. Pentru că aici, la Iași, s-a făcut prea puțin memoria ilustrului filolog, deși dacă n-ar fi fost el nu s-ar mai vorbi astăzi de tradiție, de o „școală lingvistică ieșeană”.

Or, Philippide era mândru că locuiește undeva, departe de forfota Bucureștiului, în fosta capitală culturală a țării, a cărei glorie de pe vremea Junimii spera să o reînvie. Și, nu după mult timp, a izbutit, adunând an de an în jurul său pe cei mai buni studenți, profesori, scriitori, artiști (chiar pe Zarifopol era să-l aducă la un moment dat la universitate, ca profesor de literatură franceză). Ibrăileanu și echipa de la „Viața românească” au fost, de asemenea, tot creația lui Philippide, se pare într-o mult mai mare măsură decât lasă să se înțeleagă istoria literară³. Profesorul a impus la revista ieșeană nu doar ortografia, apărată de comilitoni ca un semn distinctiv, în răspăr cu directivele de la „centru”, cu „reforme” mai mult sau mai puțin aberante ale Academiei.

Opțiunea pentru simplitate în scriere (principiul fonetic) nu este decât o consecință a concepției sale organice, cu largă deschidere antropologică, potrivit căreia naturalețea (și derivatele ei: autenticitatea, sinceritatea, spontaneitatea, firescul) trebuie să constituie axul central al întregului sistem de valori, reflectându-se deopotrivă în limbă, morală, societate și artă. Prin urmare, aici și-ar putea găsi izvorul reflecțiile lui Ibrăileanu din *Privind viața*, precum și preferința binecunoscută a criticului pentru romanul realist, de „creație”.

Reflecțiile din *Privind viața* schițează imaginea cea mai austeră și sistematică a gândirii lui Ibrăileanu, îndeosebi pe latura etică, dar nu numai. Cele mai multe dintre ele conțin cugetări ce pun în lumină o viziune complexă despre natura umană, percepută în toate ipostazele, de la nivelul pur biologic la cel psihologic, etic, social și metafizic. Nici ideea estetică nu este ignorată, însă Ibrăileanu refuză să acorde artei un statut autonom, de sine stătător, invocând mereu caracterul ei „tendenționist”.

² Pamfil 2008: 6–7: „Pentru că Institutul nostru poartă numele fondatorului Școlii lingvistice ieșene, sîntem primii datori să-I cunoaștem și totodată să punem în lumină momentele importante din viața și, îndeosebi, aspectele esențiale din activitatea științifică a lui Alexandru Philippide. [...] Prezentarea de față se dorește, în același timp, și o invitație adresată filologilor români, oriunde ar activa ei, prin care li se propune reluarea lecturilor și meditațiilor asupra operei lui Philippide, în perspectiva creării unui climat nou, de solidaritate culturală, la care îndemna, în anii din urmă, G. Ivănescu”.

³ Carmen-Gabriela Pamfil atribuie observația lui I. Opreșan, care ar fi sesizat, primul, apropierea lui Philippide de „Viața românească” (vezi Pamfil 2008: 59; și Opreșan 1986: 10).

Cu adevărat, criticul nu integrează esteticul doar așa, ca pe un element printre altele, în sistemul său de valori, și nu îl înțelege nici, în felul lui Kierkegaard de pildă, ca pe un stadiu pregătitor, preliminar, al desăvârșirii spirituale. Mai mult decât o simplă etapă sau realitate de sine stătătoare, fie aceasta oricât de elevată, Ibrăileanu gândește esteticul în sens instrumental, ca pe o funcție ce ajută la unificarea tuturor celorlalte aspecte ale reflecției despre om într-o nuanțată și originală antropologie artistică. Dezideratul „criticii complete”, la umbra căruia se elaborează viziunea aceasta totalizatoare, subliniază cât se poate de clar importanța fiecărui element al întregului.

În concepția lui Ibrăileanu, arta se adresează, în primul rând, simțurilor, acestea trimitând apoi datele culese de percepție intelectului, care le prelucrează:

Ideile, remarcă moralistul, sunt flori crescute pe tulpina sentimentului, care-și are rădăcina în instinct. Numai vremea sau o criză puternică sufletească, slăbind, întărind ori modificând instinctul și sentimentul, pot schimba ideile (Ibrăileanu 1966: 209).

Până aici, nimic neobișnuit, original. Mult mai interesant este faptul că, dintre toate simțurile, singurul de care criticul leagă funcția estetică și pe cea cognitivă este văzul. Se știe, de la Aristotel la Hegel o prestigioasă tradiție a privilegiat văzul și auzul ca singurele simțuri care ar avea un rol în cunoaștere. Ibrăileanu exclude pe cel de-al doilea, pe motiv că este prea confuz și ambiguu, prea înrădăcinat în afectivitate. Pentru autorul *Spiritului critic în cultura românească* ochiul devine, astfel, un atribut al virilității, organ vital în lupta pentru trai, dar și un soi de mediator între lumea conceptelor și realitatea fenomenală, între idee și imaginea ei „tradusă”. Iar privirea – o metaforă a existenței și artei deopotrivă, cheia de boltă a concepției sale antropologice.

Iată fragmentul pus de Ibrăileanu ca o concluzie la sfârșitul volumului său de reflecții:

Nu te certa cu viața. Nu fi o ființă abstractă! Frecventează societatea, petrece, glumește, joacă cărți, bea, ia-ți o amică, ori, dacă nu se mai poate, fă ceea ce se zice că făcea Sainte-Beuve cu personalul de serviciu de sex. Nu te certa cu viața, nu face pe cimpanzeul abstract! (Ibrăileanu 1966: 233).

Dar acceptarea „legilor vieții”, în linia cunoscutei zicale despre robusta sănătate asinică, nu intră în concepția etică a lui Ibrăileanu decât ca punct de plecare. Pentru că eticul nu începe decât de la celălalt capăt, al punctului de sosire, adică. Trebuie totuși subliniată importanța pe care o acordă Ibrăileanu vieții ca valoare în sine, menită să justifice toate celelalte valori, inclusiv pe tărâmul aparent arid al filologiei.

De aceea probabil, și nu fără îndreptățire, vorbea G. Ivănescu despre o „adevărată direcție lingvistică antropologistă” (Ivănescu, *apud* Carmen-Gabriela Pamfil 2008: 184) specifică școlii ieșene, motivată prin faptul că Philippide descoperă cauzele schimbării limbajului deopotrivă „în fizic și în psihic” (Ivănescu, *apud* Carmen-Gabriela Pamfil 2008: 121), fără a privilegia un singur aspect. Astfel, interesul arătat nivelului „fonetic”, articulației sunetelor, vizează depășirea schematismului abstract al diverselor curente de gândire (de tip structuralist, formalist) în sensul unei reflecții cuprinzătoare, organiciste, care să nu se desprindă cu totul de viață. Limba nu este numai un sistem de semne convenționale (cum s-a tot spus, de la Saussure încoace), ci și cuvânt viu, „vorbit” ancorată în imprezibilul realităților concrete. Înțelegând deci limba ca expresie complexă a naturii umane, Philippide integrează literatura într-un sistem de raporturi care

privilegiază îndeosebi „conținutul”, „tendința” (determinată de factori precum timpul, apartenența etnică, mentalitatea, mediul social, psihologia individuală etc.). Prin „tendință” filologul desemnează, ca și Ibrăileanu, nu atât „ideologia”, cât personalitatea artistului, figura spiritului creator reflectată în operă.

Nu este vorba, așadar, de influența lui Gherea, cum s-ar putea crede la o primă vedere, ci de alte surse, eterogene, topite însă într-o sinteză originală, ce prefigurează „teoria lui Ibrăileanu și chiar a lui M. Dragomirescu despre literatură”. Observația îi aparține tot lui G. Ivănescu, elevul pe care Carmen-Gabriela Pamfil îl consideră, just, demn de vecinătatea magistrului⁴. Credem totuși că, mai mult decât Dragomirescu, care continua linia maioresciană în estetică, în sensul idealismului metafizic de sursă germană, disociind net personalitatea empirică de cea artistică, de Philippide și Ibrăileanu, cum și de ceilalți „viețști”, se apropie mai mult D. Caracostea, cel din *Personalitatea lui Eminescu* și din studiile de critică genetică.

Prin urmare, exploatarea inteligentă a detaliului biografic cu miez, la care recurge adesea autorul *Spiritului critic...*, nu este totuna cu biografismul îngust, modelat de o logică strict deterministă – metodă dezavuată deopotrivă de Ibrăileanu (vezi precauțiile din prefața de la *Adela*) și de profesorul său. Mai mult, dacă este adevărată afirmația lui G. Ivănescu, potrivit căreia lingvistica antropologică a lui Philippide reprezintă „o sinteză mai cuprinzătoare decât toate cele din trecut și de azi”, deoarece „explică limba prin om în integralitatea lui, fizic și spiritual” (Pamfil 2008: 187) – oare nu se apropie și autorul *Spiritului critic în cultura românească*, prin pledoaria sa pentru „critica complectă”, de idealul unei asemenea cuprinzătoare sinteze?

Într-adevăr, fără a deveni fanaticul unei anumite metode, cum s-a crezut adesea, Ibrăileanu era conștient de complexitatea axiologică a operei de artă, pe care găsea de cuviință să o illustreze, comprehensiv, printr-o „critică complectă”, ideal dibuit din tinerețe și asumat mai apoi în deplină cunoștință de cauză:

Critica literară – afirma într-un articol, sugestiv intitulat, *Greutățile criticii estetice* – este un tot. Critica estetică, critica psihologică, critica științifică etc. sunt părțile acestui tot. (...) Psihologia, sociologia, estetica sunt numai instrumente de analiză. Sunt mijloace, și nu scop. Altfel, n-ar mai fi vorba de critică literară, ci de psihologie și sociologie pe baza literaturii (Ibrăileanu 1977: 284).

Ibrăileanu ajunge să formuleze apoi o foarte interesantă teorie a personalității (Piru 1971: 343-344)⁵ care stă la baza sistemului său critic. Pentru criticul de la Iași, „realismul” („creația”) este o formă de „energetism”, și nu un simplu curent literar. Iar orice operă izbutită estetic exprimă de fapt personalitatea artistului, concepția sa, și nu poate fi decât „realistă”.

În sfârșit, semnalăm în treacăt și contribuția foștilor elevi ai lui Philippide la ambițiosul proiect de Dicționar al Limbii române, la care echipa de la Iași a lucrat ani buni, cu rezultate absolut remarcabile. Lucrarea fusese comandată de Academie prin intermediul lui Maiorescu, adversar mai vechi al etimologismului latinizant, ca și filologul ieșean. Din păcate, proiectul va fi abandonat din cauza depășirii termenului prevăzut inițial în contract. N-au lipsit nici neînțelegerile, momentele

⁴ Vezi capitolul final: *A. Philippide și G. Ivănescu – corifeii Școlii lingvistice ieșene*, în Pamfil 2008: 183–195.

⁵ Vezi și Patraș 2007.

tensionate, consemnate în câteva extrem de instructive pagini epistolare. Academia și regele voiau un dicționar obișnuit, funcțional, redus la esență; Philippide, în schimb, intenționa să trateze exhaustiv lexicul limbii noastre și să dea „un Littré al românilor” – ambiție exorbitantă, pe măsura utopicului proiect al lui Hasdeu din *Magnum Etimologicum*, de care ar fi trebuit să se delimiteze. Colaborarea încetează după zece ani de lucru intens (materialul rămas poate fi consultat astăzi la Biblioteca Academiei din Iași), în urma refuzului radical al filologului ieșean de a aplica „principiile puriste de selectare a neologismelor” recomandate de Comisia Dicționarului.

Menționăm, la final, și un fragment dintr-o scrisoare în care savantul își exprima, excedat de munca suplimentară de supraveghere, părerea sinceră față de pregătirea propriu-zis științifică a colaboratorilor săi:

G. Ibrăileanu, ca oricare bun român, știe numai franțuzește. De altfel, de breasla lui este filozof și s-a făcut profesor de românește așa, de ocazie. Cursurile mele de filologie nu le-a ascultat, elevul meu n-a fost, chiar să citească cu chirilic acum de curând a învățat, și încă nu știe bine. I. Popovici știe franțuzește, latinește și puțin grecește. C. Botez știe destul de bine franțuzește, nemțește, englezește, dar, ca și Ibrăileanu, este filozof de breaslă și tot așa de străin de studiile filologice (Philippide, *apud* Pamfil 2008: 96 – *Scrisori către Ion Bianu*, III, p. 334).

Cu toate acestea, în urma lucrului la „Dicționar” Ibrăileanu pare să-și fi însușit cu asupra de măsură deprinderile necesare acreditării oficiale în breasla cercetătorilor de elită – dovadă acribia documentară din *Spiritul critic...* și, mai ales, acuratețea filologică a demersului său de editor al poeziilor lui Eminescu, calitate în care a ținut să restabilească variantele originare ale vocabulelor utilizate, cu fonetismul moldovenesc văzut, foarte convingător, ca opțiune a poetului însuși. Astfel, în spiritul naturalismului lingvistic și al concepției mai generale împărtășite de „viețștii” ieșeni, lui Ibrăileanu îi revine meritul de a fi curățat textul eminescian de hipercorectitudinea impură a filologilor spre a-i reda prospețimea inițială, de creație bună, rea, cum va fi fost cazul, dar cu blazonul intact. Și tot din mantaua lui Philippide a ieșit probabil, în forme mult mai pretențioase decât cele ilustrate de autodidactul Gherea, idealul unei critici „științifice”, care să se opună impresionismului inflaționist teoretizat și ilustrat cu succes, în epocă, de E. Lovinescu, adversarul neîmpăcat de la București. Nu trebuie uitată nici contribuția științifică a lui Ibrăileanu în domeniul lingvisticii propriu-zise, evidențiată de G. Ivănescu în *Problemele capitale ale vechii limbi române literare*, și nici importanța sintezelor istoriografice din cursurile universitare ale profesorului ieșean.

E limpede: la „Viața românească” marele filolog n-a fost un musafir oarecare. Iată un motiv în plus spre a-i aduce, cu entuziasm primenit, cuvenita reverență.

Bibliografie

- Ibrăileanu 1966: G. Ibrăileanu, *Adela. Privind viața. Amintiri din copilărie și adolescență*, Prefață de Constantin Ciopraga, Editura pentru Literatură.
- Ibrăileanu 1977: G. Ibrăileanu, *Greutățile criticii estetice*, în vol. *Opere*, V, Ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, București, Editura Minerva.
- Iordan 1969: Iorgu Iordan, *Alexandru I. Philippide*, Editura Științifică, București.

- Oprișan 1986: I. Oprișan, *Un mentor din umbră al „Vieții românești”*: Alexandru I. Philippide, prefață la vol. *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, vol. II, București, Editura Minerva.
- Pamfil 2008: Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, București, Editura Litera Internațional.
- Patraș 2007: Antonio Patraș, *Ibrăileanu. Către o teorie a personalității*, București, Editura Cartea Românească.
- Philippide 1893: Alexandru Philippide, *Idealuri*, II, în „Convorbiri literare”, An XXVII, nr. 4, p. 291.
- Philippide 1984: Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii*, în vol. *Opere alese. Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil. Studiu introductiv și comentarii de G. Ivănescu, București, Editura Academiei.
- Philippide 1907a: Alexandru Philippide, *Specialistul român (III)*, în „Viața românească”, II, vol. IV, p. 229–238.
- Philippide 1907b: Alexandru Philippide, *Specialistul român (IV)*, în „Viața românească”, II, vol. IV, p. 238–242, 448–424.
- Philippide 1907c: Alexandru Philippide, *Specialistul român (V)*, în „Viața românească”, II, vol. IV, p. 424–431.
- Philippide 1909: Alexandru Philippide, *Un specialist român la Lipsca (I)*, în „Viața românească”, IV, vol. XV, p. 26.
- Piru 1971: Al. Piru, *G. Ibrăileanu (Viața și opera)*, Ediția a treia, București, Editura Minerva.

Alexandru Philippide at “Viața românească” Literary Review

Alexandru Philippide played a crucial role in “Viața românească” Literary Review. He was Ibrăileanu’s mentor to whom he induced a very pregnant aesthetic and ideological conception. He enforced not only the orthography of the literary review (considered as a particular sign of the grammar school from Iași), but also a specific conservative attitude in direct lineage to “Moldavian criticism”, as a kernel concept of Ibrăileanu’s theory. His option to simplify Romanian writing, according to the phonetic principle was but a consequence of his wider anthropological and organic thinking system. Built around a vitalistic perception of the universe, his linguistic system blends together general moral values such as authenticity, frankness and unaffectedness mirroring themselves, in their turn, at all levels of human knowledge: ethics, society and art. These are also the pillars of Ibrăileanu’s moral reflection in his book entitled *Privind viața* (“Watching at Life”). Perhaps Philippide influenced the critic when he underlined the importance of Realism or the overemphasized formula of “thorough criticism”. Understanding language as an immediate expression of human nature, Philippide, as well as his pupil, rejects formalism and art for art’s sake and prizes the content of literary craft, the ideatic nucleus, called by Constantin Dobrogeanu Gherea, “tendency”.

*Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
România*